

L. Martín Pascual, *Bestiari medieval*, Barcelona, Barcino, 2022, ISBN 978-84-7226-905-7.

La Biblioteca Barcino –el terme en llatí és esdrúixol, *sapienti pauca*– hostatja aquesta edició del *Bestiari* català a càrrec de qui millor se'n podia ocupar, la professora de la Universitat d'Alacant Na Llúcia Martín Pascual. Una quinzena de treball publicats entre el 1995 i el present asseguren una profunda competència i el bon ofici que només una lectura sovintejada i entesa forneixen¹. L'anunci de l'edició feia preveure una bona notícia, i els fets així ho confirmen.

A cient de l'amable lector d'aquestes línies hem d'aclarir que el propòsit de l'autora no era el de publicar una edició crítica del conjunt de la tradició, ni és tampoc aquest l'objectiu de la col·lecció. En diríem un pas necessari que satisfà diverses necessitats: la de la difusió de l'obra mitjançant una publicació esclaridora i amansa; la d'una edició moderna a l'alçada de la investigació més recent sobre aquest gènere, desconegut per a la cultura contemporània; i la d'una eina apta per a encoratjar noves cerques, entre les quals la d'una futura edició crítica completa, però necessàriament limitada al context d'una col·lecció filològica. Sigui o no l'autora qui se n'encarregui, la seua contribució d'ara ha proveït els estudiosos d'una base sòlida, que posa el *Bestiari* a l'abast tant del lector mitjà com de l'especialista.

L'obra s'inicia amb una àmplia Introducció (pp. 9-75) que mereix els qualificatius de completa, exhaustiva, entenedora i ben articulada. Martín Pascual adapta el seu pregon coneixement del gènere a una explicació amena i àgil, que situa l'obra dins del context literari i cultural de l'època sense menystenir els orígens i dins el pensament de l'Antiguitat i dins la predicació cristiana. Mostra bé el doble caire d'una col·lecció que conjumina una presentació acurada dels clàssics medievals amb la voluntat de difondre'ls entre els qui no són lectors habituals d'aquesta literatura. L'argumentació desplegada per l'autora té el seu eficaç contrapunt a la secció següent (pp. 75-94), composta per setze làmines provinents de biblioteques d'Escòcia, els Països Baixos, Anglaterra i França, mitjançant les quals els animals descrits al *Bestiari* adquireixen la carnalitat que només formes i colors són capaços de furnir. La qualitat de la reproducció amb el suport del paper cuixé fa la resta i posa a l'abast del lector un autèntic regal per a la vista, que permet alhora de contrastar la representació plàstica amb el text. Les làmines reproduïxen l'abella (text a les pp. 103-104), el gall (pp. 106-107), el corb (pp. 124-125), el lleó (pp. 126-128), la sirena (pàg. 131), l'apris, una mena d'àspid mitològic (pp. 132-133), el tigre (pp. 137-138), l'unicorn (pàg. 139), la pantera (pp. 140-141), el pelicà (pp. 154-155), el castor (pàg. 156), la cigonya (pàg. 158), la balena (pàg. 169), la volp (pàg. 170), el fènix (pàg. 171) i l'orifant –terme medieval per al nostre 'elefant'– (pp. 172-174). L'ordre de disposició de les làmines, doncs, guarda un perfecte paral·lelisme amb el dels ítems del *Bestiari*.

El text de l'edició ocupa la secció central del llibre (pp. 95-194), i la formen el *Bestiari* pròpiament dit (pp. 101-177) i l'apèndix de què tot seguit parlarem (pp. 179-194). Els criteris d'edició han sigut explicitats amb anterioritat (pp. 74-75) i parteixen del reconeixement que no es tractava d'oferir una edició crítica, atès que l'autora es limita a seguir

1. L'estudi del gènere ha ocupat l'autora des de la seua tesi doctoral, L. Martín Pascual, *La tradició animalística en la literatura catalana medieval i els seus antecedents*, Universitat d'Alacant, 1994.

el text del còdex A, un dels dos testimonis principals de la tradició manuscrita. Ara bé, Martín Pascual no només n'esporga els errors mercès a una detallada autopsia, a més d'adaptar-ne l'ortografia i la puntuació; també hi fa una sèrie d'esmenes que es beneficien d'una col·lació amb la resta de manuscrits. I encara hi afegeix un selecte aparat de notes i un apèndix, ja esmentat, que per a alguns dels animals del *Bestiari* aporta un text més ric, manllevat al còdex B. El treball endegat prova la competència de l'autora i fa de l'obra una eina llegidora i preada, producte d'una lectura autoritzada i d'una interpretació perspícua. Clou el volum una abundosa bibliografia (pp. 195-212) dictada pels criteris de l'actualitat i la utilitat.

A més de l'encertada tria de les lliçons més adients i de la formulació d'esmenes que esclareixen el text, l'autora l'il·lustra amb les ja esmentades notes, d'una naturalesa variada: els aspectes ecdòtics i literaris són els més freqüents, però aquí voldríem destacar els comentaris a les llengües de sortida i d'arribada del procés de traducció, és a dir, el toscà i el català medieval. Particulars d'aquesta traducció ocupen també l'atenció de Martín Pascual, per bé que alguns passatges no permetin d'establir una solució definitiva. El principi d'economia que anima aquest aparat de notes ens obliga a no demanar allò que a fi de bé no s'ha volgut incloure. Tan sols a propòsit de la sirena fóra tal volta oportú d'esmentar el cicle de Melusina, tan popular i influent que va influir en els cicles llegendaris de la nostra aristocràcia més granada².

Per al lector de les literatures clàssiques aquest *Bestiari* desvetllarà un gran interès per tot el que ens depara des de les perspectives de les recepcions tant literària com popular del llegat antic als plans de la ciència i la religió. A aquest respecte voldríem comentar alguns aspectes rellevants. Així, l'autora no s'està de recordar que el gènere del bestiari no forma part de la literatura científica, tot i que hi tingui relació, ans més aviat de la paradoxogràfica. El recull inclou animals fantàstics, no existents a cap realitat coneguda, i ni tan sols per a la paleontologia moderna. En són exemples el calandri (pàg. 130), la sirena (pàg. 131), l'apris (pp. 132-133), l'unicorn (pàg. 139), la virgília (pàg. 153) i l'au fènix (pàg. 171). Es fa evident que el propòsit moralitzant, propi de la predicació, no feia escarafalls d'aquells elements que atreïen l'atenció de l'oient.

En línia amb el que acabem de comentar, a més del texts científics, bo i començant per l'obra d'Aristòtil, el gènere del bestiari descansa en una llarga tradició paradoxogràfica que es va configurar de manera molt ferma a l'època altoimperial. Hem mirat de parar atenció els darrers anys a la importància en aquest sentit de l'obra d'Elià. L'exemple de l'àliga i els fills, la legitimitat dels quals queda provada quan esguarden de fit a fit els raigs del sol (pàg. 165), prové d'Elià, com indicàvem en tractar de les faules a la *Disputa de l'ase* de Turmeda³. La tradició clàssica té també les claus per a entendre el tractament dispensat a les abelles, particularment admirades per la cultura llatina, com llegim a la *Història natural* de Plini⁴. A cavall de la ciència de l'agricultura, de la política i de la religió, l'atenció a les abelles que els hi dedica Virgili al llibre quart de les *Geòrgiques* va tenir una continuïtat a l'època medieval que explica el retrat que ens en fan els bestiaris⁵.

2. F. Delpech, «Cabrera, Cervera et Aguilera: métamorphoses animales et traditions généalogiques», *Ollodagos* 13, 1999-2000, 169-244.

3. J. Redondo, «Sobre les fonts dels *exempla fabularia* de la *Disputa de l'ase*», *Caplletra* 63, 2017, 15-33, pp. 20-21.

4. Plin. *NH* XI 16, 49 i XXI 47, 80.

5. J. Martínez Gázquez, «Fuentes clásicas del mito de la 'bugonia' en Ibn Wafid y y su posible traducción alfonsí», *Faventia* 2, 1980, 35-52.

Són només alguns exemples de com en llegir aquest *Bestiari medieval* som dins d'un enfilall d'idees i d'imatges on el món animal i l'humà teixeixen analogies que podem reconèixer des d'Homer i Hesíode fins al volum dotzè de les *Etimologies* isidorianes. Retinguem tanmateix que el nostre bestiari és un de molt innovador i atent, en canvi, als interessos didàctico-morals de l'orde franciscà (pp. 24-25), el que l'allunya de les literatures clàssiques.

I juntament amb els trets propis del *Bestiari* català i el seu model toscà, ben assenyalats per Martín Pascual (pp. 22, 25, 26 i 54), hi ha també la definició *a contrario*. Considerem cridanera, si no significativa, la mancança al recull del personatge de la tórtora, precisament el símbol de la fidelitat conjugal⁶, i que l'esment al colom que trobem a l'apèndix (pàg. 167) no repara. I tot i la seua antiga tradició mitològica és remarcable la presència del cigne, no sempre als bestiaris probablement perquè els texts bíblics no en fan cap esment, el que el desautoritzava a parer dels predicadors. Martín Pascual observa igualment com tan sols el bestiari toscà i el seu epígon català presenten l'espècie de la sirena *mig cavall e mig fembra*, i hi proposa com a referent l'onocentaura, manllevada als *Physiologi*⁷. La referència més antiga torna a ésser Elià, per bé que fins al bestiari toscà hi va haver transformacions importants⁸. Una altra innovació és una d'exclusiva del *Bestiari* català i no pas una de compartida amb la seua font toscana, i es troba amb el cas de l'esparver (pàg. 177). Les atribucions a aquest ocell de les virtuts de la fidelitat i la noblesa es corresponen amb el marc d'una classe social vinculada als usos de la guerra i de la cultura feudal d'origen germànic⁹. La darrera innovació és novament una que el bestiari toscà no contemplava. Es tracta d'una frase dins la redacció del manuscrit B al text sobre el papagai: (...) *l'aigua del flum Jordà, qui passa per Alcaire e per Babilònia*, que Martín Pascual prova d'explicar per algun tipus d'analogia amb la capital egípcia (pàg. 190 i n. 35). Creiem que l'explicació està ben adreçada, hi afegim que un probable context per a aquesta analogia és el de les relacions entre els hebreus de Judea i els d'Egipte, i hi apuntem en favor d'aquesta interpretació un passatge a la *Guerra Jueva* de Josef que fa del Jordà un braç del Nil¹⁰.

Edició que representa un excel·lent pas endavant en el coneixement del gènere, el present volum satisfà amb escreix les exigències i ofereix un indefugible instrument a l'estudiós i un impagable company al lector. No pas una qüestió menor, el llibre destil·la bons coneixements i el mestratge de la millor filologia i és alhora d'una lectura agradosa per a tota mena de lectors. —JORDI REDONDO. *Universitat de València*.

6. Així ho recull en primer lloc Elià, Ael. *NA* III 9, i el retrobarem al *Fisiòleg* grec, *Physiol.* XXVII.

7. L. Martín Pascual, *Bestiari medieval*, Barcelona 2022, pàg. 131, n. 92.

8. Ael. *NA* XVII 9; Isidor, *Isid. Etym.* XI 3, 39, en fa una interpretació semblant, que parla de la unió d'una persona, no pas específicament d'una dona, i un ase. Sobre la substitució del cavall per l'ase, que s'origina en una mala traducció a la versió armènia, vegeu V.A. Pakis, «Contextual Duplicity and Textual Variation: The Siren and Onocentaur in the *Physiologus* Tradition», *Mediaevistik* 23, 2010, 115-185, pp. 133-134.

9. Per a l'origen germànic del terme vegeu J.M. Jaime Moya, «Germanismos del catalán a partir del latín medieval», *Revista de Filología y Lingüística de la Universidad de Costa Rica* 43, 2017, 103-114, pàg. 108.

10. J. *BJ* III 520.